

ADAPTATION OF FIRST-YEAR STUDENTS TO NEW CONDITIONS OF THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS AS A SOCIO-PEDAGOGICAL PROBLEM

IURII SHCHERBIAK, OLEKSANDRA PATRIAK

АДАПТАЦІЯ ПЕРШОКУРСНИКІВ ДО НОВИХ УМОВ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

ЮРІЙ ЩЕРБЯК, ОЛЕКСАНДРА ПАТРЯК

Abstract:

The article describes the main aspects of socio-pedagogical adaptation of a first-year student, such as socio-psychological, didactic and psychophysiological. The factors of adaptation that can facilitate or hinder its success are indicated.

It is determined that during the training, students lay the foundations of professionalism, form the need and readiness for continuous self-education in a changing environment. This is largely determined by the success of adaptation processes that should be taken into account in the educational process.

The difficulties faced by first-year students when entering a new stage of life are analyzed. The reasons that determine the difficulties of the adaptation period are considered. As a result of studying this issue, we come to the conclusion that student adaptation is a complex, multifaceted and dynamic process that depends on many factors.

It was established that the problems associated with the assimilation of knowledge in the first year can be explained not by the low level of preparation at school, but by the lack of such personality traits as readiness for learning, the ability to learn independently, to control and evaluate themselves, to know one's own peculiarities of cognitive activity; inability to allocate time for self-study properly. The success of the adaptation process depends on the psychological properties of the individual and the level of its development, which is determined by the optimal level of personal regulation of activity and behavior. The criteria of adaptability should be considered the student's integration into the educational environment, determining one's own place in the social and professional structure, the general level of health, the ability to develop in accordance with one's own life potential, and a subjective sense of self-respect.

Optimization of the process of adaptation to studying in higher education institutions should involve understanding by teachers, supervisors and administration of the educational institution of the content, dynamics and features of student adaptation. Therefore, the organization of the educational process, taking into account the patterns of adaptation of students to various activities and living conditions, is the primary task of higher education.

The results of the survey of first-year students of the Faculty of Social Sciences and Humanities of the West Ukrainian National University are presented, which fully confirm the theoretical statements regarding the

problems of the adaptation process of yesterday's schoolchildren to the new conditions of the educational environment in higher education institutions.

Key words: adaptation, adaptation process, educational activity, freshman, educational environment, socio-pedagogical conditions.

Анотація:

У статті описано основні аспекти соціально-педагогічної адаптації студента-першокурсника, а саме: соціально-психологічний, дидактичний і психофізіологічний. Зазначено фактори адаптації, які можуть сприяти або утруднювати її успішність.

Визначено, що протягом навчання у студентів закладаються основи професіоналізму, формується потреба й готовність до безперервної самоосвіти в умовах, що змінюються. Значною мірою це визначається успішністю адаптаційних процесів, які слід урахувати в освітньому процесі.

Проаналізовані труднощі, з якими стикаються першокурсники, вступаючи у новий етап життя. Розглядаються причини, які обумовлюють труднощі адаптаційного періоду. У результаті вивчення даного питання приходимо до висновку, що адаптація студентів є складним, багатостороннім та динамічним процесом, який залежить від багатьох факторів.

Встановлено, що проблеми, пов'язані із засвоєнням знань на першому курсі, можна пояснити не низьким рівнем підготовки в школі, а несформованістю таких рис особистості, як готовність до навчання, здатність учитися самостійно, контролювати й оцінювати себе, знати власні особливості пізнавальної діяльності; невмінням правильно розподіляти свій час для самостійної підготовки. Успішність процесу адаптації залежить від психологічних властивостей особистості та рівня її розвитку, що визначається оптимальним рівнем особистісної регуляції діяльності й поведінки. Критеріями адаптованості слід вважати інтеграцію студента в освітнє середовище, визначення власного місця в соціальній і професійній структурі, загальний рівень здоров'я, здатність розвиватися відповідно до власного потенціалу життєдіяльності, суб'єктивне почуття самоповаги.

Оптимізація процесу адаптації до навчання у закладах вищої освіти повинна передбачати розуміння викладачами, кураторами та керівництвом освітнього закладу змісту, динаміки та особливостей адаптації студентів. Тому організація освітнього процесу, з урахуванням закономірностей адаптації студентів до різних видів діяльності та умов їх життя, є першочерговим завданням вищої школи.

Представлено результати анкетування студентів-першокурсників соціально-гуманітарного факультету Західноукраїнського національного університету, що повністю підтверджують теоретичні викладки щодо проблем процесу адаптації вчорашніх школярів до нових умов освітнього середовища навчання у закладах вищої освіти.

Ключові слова: адаптація, адаптаційний процес, навчальна діяльність, першокурсник, освітнє середовище, соціально-педагогічні умови.

Постановка проблеми.

Сучасна соціокультурна ситуація в умовах війни актуалізує питання підготовки відповідального, ініціативного, кваліфікованого фахівця, здатного до ефективної роботи зі спеціальності на рівні світових стандартів, готового до постійного професійного удосконалення. Професійний розвиток особистості майбутнього фахівця починається у закладі вищої освіти, де формуються його професійно значущі якості, інтереси, потреби, творчі здібності, зростає загальний рівень культури. Оскільки студент перебуває у складній ситуації знайомства з новими формами діяльності, спілкування, дозвілля, співвідносить власні сподівання з реальністю, формується його ставлення до навчальної діяльності, тому процес адаптації майбутніх фахівців до нових умов освітнього середовища закладів вищої освіти є важливим етапом професійної підготовки.

Пошук шляхів успішної адаптації до змінених соціальних умов та нової діяльності є нагальною проблемою для кожного студента. Спроможність адаптуватися, долати труднощі, віднайти своє місце у життєвому просторі є вирішальним чинником вдалого розвитку молоді людини, а в майбутньому - фахівця з вищою освітою. У закладі вищої освіти, процес навчання першокурсників налагоджується непросто, характеризується великою динамічністю психічних процесів і станів, які зумовлені зміною соціального довкілля. За даними наших досліджень, таке становище пов'язане з перенапруженням, викликаним необхідністю швидко та успішно пристосовуватися до нового соціального контексту життєдіяльності, вперше в житті окресленого межами єдиної професійної орієнтації, а також специфічними особливостями навчальної діяльності закладу вищої освіти. Усе це вимагає від першокурсника значної мобілізації своїх можливостей для успішного входження в нове оточення та якісно інший ритм життєдіяльності, пов'язаний, перш за все, з необхідністю оволодіння досить високим рівнем самостійності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. порушена проблема закономірно стала предметом багатьох соціально-педагогічних розвідок, де досліджено адаптацію студентів до умов навчання й життєдіяльності в закладах вищої освіти (Т. Алексеева, С. Блажієвська, Ю. Бохонкова, М. Горліченко, Л. Григоренко, С. Гура, Г. Левківська, С. Селівестров та ін.), до професійної діяльності (С. Ізбаш, Т. Каткова, Д. Лопарева, В. Павлушенко, Л. Петльована, Н. Шафажинська та ін.).

Труднощі початкового етапу навчання і чинники, що впливають на процес адаптації у своїх наукових працях розкривали О. Прудська, А. Андреева, С. Гапонова. Проблемі адаптації студентів до навчання в умовах закладу вищої освіти приділяється багато уваги такими науковцями як Т. Алмазова, Ю. Бохонкова, Н. Герасімова, Н. Жигайло, О. Кочерук. Адаптацію як необхідну умову соціалізації людини розглядають М. Лукашевич, А. Мудрик, С. Пальчевський. Такі вчені, як Л. Красовська, М. Прищак, Л. Гармаш, О. Маріна, О. Стягунова роблять акцент на важливості адаптації першокурсників до навчання, підкреслюючи те, що успішність перебігу процесу адаптації є запорукою сприятливого розвитку у певному соціумі.

Проте, незважаючи на наявність у сучасній науці значної кількості наукових праць, присвячених проблемі адаптації студентської молоді та соціально-педагогічної адаптації особистості, вона залишається однією з найбільш дискусійних і невирішених, що спричинено складністю і системністю самого феномену адаптації. Аналіз фахової літератури засвідчує, що соціально-педагогічна адаптація студентів-першокурсників гуманітарних спеціальностей до нових умов освітнього середовища закладів вищої освіти ще не стала предметом комплексного соціально-педагогічного дослідження.

Мета статі полягає у визначенні особливостей процесу соціально-педагогічної адаптації студентів-першокурсників до нових умов освітнього середовища закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Входження молоді людини до групи студентів передбачає процес адаптації, який відбувається на першому курсі та від якого залежить успішність усього майбутнього навчання. Першокурсникам бракує різних навичок і вмінь, які необхідні у закладах вищої освіти для вдалого оволодіння навчальною програмою та пристосування до студентського життя. Потрібно чимало часу, перш ніж студенти звикнуть до значних розбіжностей у методиках та засобах стимулювання навчально-пізнавальної діяльності між школою і закладом вищої школи, а саме в наданні самостійності студентам порівняно зі школярами. Ускладнює процес адаптації й той факт, що досить часто вибір професії молоді визначає не самостійно, а за бажанням батьків, що, у свою чергу, підсилює почуття невдоволення обраним шляхом. У цей час студенти можуть виявляти елементи десоціалізації та ознаки негативних змін світогляду й поведінки. Неуспішне пристосування до вузівського середовища стає причиною низької навчальної діяльності в майбутньому, почуття ізольованості та є перешкодою для формування студента як професіонала в обраній спеціальності. Тому одним із важливих завдань будь-якого закладу вищої освіти є робота зі студентами першого курсу, спрямована на освоєння ними нової соціальної ролі, їх більш швидку й успішну адаптацію до іншої системи навчання, нової системи соціальних відносин [7, с. 76].

Термін «адаптація» використовується в різних галузях наукового знання, однак дослідниками ще не вироблено єдиної думки про його зміст. Так одні автори розглядають адаптацію як процес, результат

“приспосовування”, а інші як “взаємодію” людини з людиною (певним колективом, групою), або як «взаємодію» людини і середовища [6, с. 55].

На нашу думку, **адаптація** – складне багатфакторне явище, що має свої власні механізми та закономірності, вивченням яких займаються представники багатьох галузей науки. Відповідно до своїх професійних інтересів вони акцентують увагу на певних видах адаптації: біологічній, психічній, психологічній, соціально-психологічній, соціальній, соціально-педагогічній, професійній та ін. У зв'язку з цим у сучасній літературі використовується багато суперечливих визначень цього поняття. Визначаючи суть цього поняття, дослідники виходять із розуміння того, що адаптація може розглядатися як процес, стан, властивість чи результат діяльності, що виникає за певних умов і триває протягом певного періоду, доки не буде встановлено динамічної рівноваги між системами, що адаптуються [3, с. 37]. Оскільки, в навколишньому середовищі постійно відбуваються зміни соціальної ситуації розвитку, які потребують пристосування індивіда до нових вимог діяльності, соціальних умов і нового оточення, процес соціальної адаптації є безперервним.

Сучасні тенденції розвитку української освіти ставлять на меті вдосконалити, модернізувати та поліпшити систему освіти для того, щоб студентська молодь мала можливість комфортно навчатись та комунікувати один з одним. Одним з основних напрямків цієї модернізації є проведення соціалізації, що забезпечує входження людини у різноманітні соціальні групи та колективи, комфортне спілкування та прояв дитини як особистості у колективі.

Соціальна адаптація визначається як активне пристосування людини до умов соціального середовища (середовища життєдіяльності) шляхом засвоєння і прийняття цілей, цінностей, норм і стилів поведінки, прийнятих у суспільстві. У соціальній педагогіці соціальна адаптація має категоріальність. Категорія соціальної адаптації розуміється як процес активного пристосування індивіда до умов соціального середовища, вид взаємодії особистості чи соціальної групи з соціальним середовищем [15].

Проблема соціальної адаптації студентів першого курсу до середовища закладу вищої освіти широко обговорюється в системі вищої школи, адже від успішності цього процесу багато в чому залежить подальша професійна кар'єра і особистісний розвиток майбутнього фахівця.

Характеризуючи роль соціальних чинників у процесі адаптації, фахівці підкреслюють, що вони, по-перше, об'єктивно впливають на людину, подібно до біологічних факторів, по-друге, діють на біологію людини не прямо, а трансформуючись через «нейропсихологічну сферу», по-третє, в механізмах, засобах і способах адаптації, у відновленні, де періодично порушується рівновага системи «людина-середовище», вони відіграють вирішальну роль [12, с. 82].

Аналіз фахових джерел досліджень проблеми дає змогу виділити поняття:

- **професійна адаптація у закладах вищої освіти** – процес прилучення особистості до професії, який виражається в надбанні знань, умінь, навичок, необхідних для майбутньої професії. Пристосування до структури вищої школи, загальному змісту та окремим компонентам навчального процесу;
- **дидактична адаптація** – пристосування студентів до нової для них системи навчання. Пристосування може проходити відносно швидко, так і відносно повільно. Оперативна адаптація залежить, по-перше, від тісного зв'язку методів навчання між середньою школою та вузом, по-друге, від самостійності та творчого мислення, які вже стали самостійними рисами особистості, втретє, від повної зорієнтованості в професії й стійкого бажання оволодіти програмою вузу;
- **соціально-психологічна** – пристосування до групи, стосункам в ній, вироблення особистого стилю поведінки [11, с. 62].
- Розглядаючи визначення поняття «**адаптація до навчання у закладах вищої освіти**», слід виокремити наступні підходи до його розуміння:
 - комплексний, динамічний процес, обумовлений взаємодією суб'єктивних й об'єктивних соціально-психологічних, психічних, психофізіологічних та фізіологічних чинників;
 - складне багатогранне приєднання студентів до нової системи вимог і контролю, нового колективу, а для деяких — і нового середовища;

- пристосування індивіда до групи, всього студентського колективу, прийняття нормативно-правових вимог перебування у ЗВО, осмислене прийняття норм моралі та культури й адаптація до проживання у гуртожитку [9].

Аналізуючи проблему пристосування студентів першого курсу до умов навчання в закладах вищої освіти, науковці виокремлюють наступні форми адаптації:

- **Дидактичні** – пов'язана з подоланням відмінностей у системах шкільної та вузівської освіти; пристосуванням до нової системи контролю знань; організації навчального процесу, яка будується на принципах саморозвитку особистості, прищеплення навичок самостійної роботи;
- **Соціально-психологічні** – це пристосування до нових умов та ритму життя, зокрема в гуртожитку, самостійне набуття життєвого досвіду вирішення побутових проблем та пристосування до міського способу життя в колишніх сільських мешканців;
- **Професійні** – невміння зорієнтуватися у професійній спрямованості процесу навчання, складність у роботі з людьми [5, с. 32-33].

Маємо наголосити, що в процесі адаптації студент відчуває на собі вплив цілого ряду чинників.

Науковці виділяють чинники професійної, біологічної, соціальної, психологічної адаптації, а в кожному виді адаптації виокремлюють зовнішні і внутрішні чинники.

Чинники професійної адаптації:

Внутрішні: ставлення студентів до обраної професії і бажання працювати в певній галузі знань; прагнення поглибити знання про особливості професії, стати фахівцем в обраній спеціальності; рівень підготовки абітурієнта до навчання у вищому навчальному закладі: відповідність обсягу і рівня знань, умінь і навичок абітурієнтів вимогам освітнього процесу; потреба абітурієнта в навчальній діяльності; усвідомлення необхідності вивчення зазначеного обсягу знань для здобуття професійної освіти; стійкий інтерес до предметів спеціального і загального циклу; потреба самоосвіти; вміння застосовувати знання на практиці; задоволеність міжособистісними стосунками в студентській групі.

Зовнішні: структура та організація навчального процесу; професійна та педагогічна компетентність викладачів навчального закладу; наявність інституту кураторства; педагогічний і психологічний моніторинг ходу навчального процесу; індивідуальний підхід до студентства, незалежно від показників успішності.

Чинники соціальної адаптації:

Внутрішні: рівень розвитку духовності індивіда; рівень соціальної і моральної зрілості; рівень психологічної культури; рівень культури поведінки; рівень правової культури; рівень мовленнєвої культури; індивідуально-особистісні особливості розвитку психічних процесів; бажання брати участь у соціальному житті навчального закладу; комунікативні властивості індивіда; вироблення особистісного стилю поведінки, здатність до її кореляції;

Зовнішні: реалізація у навчальному закладі принципів педагогіки співробітництва та ін.

Чинники біологічної адаптації: загальний стан здоров'я і тип організації нервової діяльності; санітарно-гігієнічні умови навчання; організація побуту, харчування, відпочинку студентів.

Психологічні чинники: успішність (неуспішність) професійної, соціальної та біологічної адаптації (професійне самовизначення, соціальний статус, сформованість соціально-значимих здібностей, якостей, становище в колективі, задоволення (незадоволення) особистим статусом, можливість прояву індивідуальності та ін.); характерологічні особливості і якості особистості; вміння здійснювати психологічну саморегуляцію поведінки й діяльності; наявність служби психологічної підтримки; розробка і впровадження соціально-психологічних засобів формування й корекції адаптованості студентів перших курсів вищих навчальних закладів [4].

Отже зміст процесу адаптації першокурсників до нових умов навчання можна визначити як:

- пристосування до нового колективу, його традицій;

- засвоєння нових норм навчальної діяльності, оцінок, способів самостійної роботи;
- формування нового ставлення до професії;
- пристосування до нових умов побуту;
- пристосування до нових форм використання вільного часу [2].

Розглядаючи труднощі, які виникають у процесі адаптації студентів до нових умов освітнього середовища закладів вищої школи, дослідники виділяють первинну та вторинну стадії адаптації. Під первинною адаптацією розуміють подолання студентом тих труднощів, що постають перед ним у перші дні та місяці навчання в університеті. Вторинна пов'язана з формуванням свідомості професіонала, засвоєнням цінностей і норм подальшої професійної діяльності [4, с. 54-55]. За дослідженням С. Вітвицької, процес адаптації першокурсників в умовах ЗВО (бесіди, анкетування, спостереження) на сьогодні дозволяють виділити такі **труднощі**:

- переживання, пов'язані з перехідним періодом: від шкільного до дорослого життя;
- невизначеність мотивації вибору професії;
- недостатня психологічна підготовка до самостійного життя, необхідності приймати рішення, брати на себе відповідальність за власні дії і вчинки;
- невміння здійснювати психологічну саморегуляцію поведінки і діяльності, що підсилюється відсутністю звичного повсякденного контролю педагогів та батьків;
- пошук оптимального режиму праці й відпочинку в нових умовах;
- налагодження побуту і самообслуговування, особливо при переході до гуртожитку;
- відсутність навичок самостійної роботи;
- невміння конспектувати, працювати з першоджерелами, словниками, каталогами, довідниками, показниками [5, с.121].

Усі ці труднощі різні за своїм походженням. Одні з них об'єктивно неминучі, інші носять суб'єктивний характер і пов'язані зі слабкою підготовкою, вадами виховання в родині й школі.

На підставі аналізу теоретичних аспектів дослідження процесу адаптації студентів першокурсників до нових умов освітнього середовища закладів вищої освіти можемо стверджувати, що адаптація – це результат взаємодії індивіда і навколишнього середовища, який приводить до оптимального його пристосування до життя і діяльності. Адаптація компенсує недостатність звичної поведінки в нових умовах. Через неї забезпечується можливість прискорення ефективного функціонування особистості в незвичних обставинах [18, с. 389]. Інакше кажучи, адаптація – це, перш за все, перетворення самого себе відповідно до нових вимог діяльності, соціальних умов і нового оточення. Це входження в нову соціальну позицію і нову систему взаємин.

Щоб зробити період адаптації менш складним для студентів, викладачі повинні з перших днів входження їх в нове середовище приймати до уваги індивідуальність кожного; особливості його біологічного, психологічного та соціального розвитку. Вже з перших днів перебування студента в вищій школі викладачу необхідно вивчати його особистість, особливості виховання в сім'ї та школі, риси характеру, інтереси та схильності, життєві плани, типові риси характеру, домінуючі мотиви діяльності, рівень самооцінки, здатність до свідомої регуляції поведінки [17, с. 32-34].

Як було вже зауважено, за час навчання в університеті в житті студентів відбуваються значні зміни як психологічного, так і соціального плану. Не має реальних підстав вважати, що першокурсники є цілком самостійними, морально та соціально зрілими людьми. Тому успіх адаптації до навчання у вищому навчальному закладі залежить від соціальної та життєвої позиції молодої людини, мотивів здобуття професії. Це зумовлюється багатьма чинниками, серед яких можна назвати індивідуальні особливості (інтереси, фізичний стан, захоплення), внутрішнє багатство, глибокі знання з певної галузі, соціальний досвід, участь у громадських справах тощо [13, с. 62-63]. Відповідно до цього, у закладах вищої освіти потрібно створити таку психологічну атмосферу, яка б якнайповніше сприяла розкриттю та збагаченню внутрішнього світу, задатків й здібностей студента, щоб кожен міг викликати інтерес та завоювати повагу однокурсників, викладачів як особистість, індивідуальність [8].

Цілеспрямований вплив на особистість студента-першокурсника з метою його успішної адаптації в умовах закладу вищої освіти має відбуватись з урахуванням найбільш впливових соціально-педагогічних чинників, передбачення оцінки досягнутих результатів і на їх основі здійснення відповідних коректив адаптаційного процесу. Результатом такого підходу стане перехід вчинку-дії студентів-першокурсників на новий рівень, самореалізація їхніх духовних запитів, прояви соціальної активності, самостійності та ініціативності.

Особливої уваги у закладах вищої освіти потребують студенти-першокурсники, оскільки звична для них організаційна модель навчання відрізняється від навчання у вищій школі. Студенту першокурснику доводиться пристосовуватися до нових вимог, які ставить перед ним вища школа і водночас до нових соціальних обставин спілкування з ровесниками та педагогами, форм і методів навчання (самостійної роботи, групових форм взаємодії та ін.) та побуту (відсутність звичного родинного кола, матеріальні труднощі, складність проживання в гуртожитку тощо). Заклад вищої освіти має докласти усіх зусиль для створення оптимальних умов для адаптації першокурсників. Ідеться про кваліфіковану допомогу в організації та плануванні самостійної навчальної роботи; озброєння студентів першого курсу знаннями про інноваційну культуру навчальної праці; освоєння сучасних освітніх технологій; ознайомлення їх із особливостями методики самостійної роботи з кожної наукової дисципліни; формування потреби до самовдосконалення; забезпечення контактів викладачів і студентів [17, с. 37].

На основі аналізу наукових праць щодо соціально-педагогічної адаптації студентів до умов вищої школи як системи, що складається з енергетичної, середовищної, діяльнійної, соціальної та особистісної підсистем можна зазначити, що енергетична підсистема відображає ресурсні можливості організму, їх спроможність забезпечити функціонування основних систем організму в умовах підвищення енерговитрат під час навчання, самостійної роботи, складання заліків та екзаменів. На рівні цієї підсистеми адаптація переважно проходить шляхом пристосування.

Джерельною базою створення сприятливого середовища для повноцінної позитивної соціальної адаптації студентів-першокурсників є їхня позанавчальна діяльність. З огляду на її організаційно-технологічну специфіку, вона має найбільший адаптаційний потенціал. Для успішної соціальної адаптації студентства, позанавчальна діяльність організована і здійснювана в умовах закладу вищої освіти, має насамперед спрямовуватися на налагодження міжособистісних стосунків першокурсників, формування їхнього вміння цінувати особистість іншої людини, виховання почуття єдності колективу, створення умов отримання інформації відповідно до життєвих уподобань та запитів, для творчого самовизначення і самореалізації тощо [1, с. 35].

Адаптаційний процес потребує педагогічного забезпечення, а саме, визначення соціально-педагогічних умов, які забезпечують ефективність процесу адаптації студентів-першокурсників у структурі педагогічної освіти: наявність сприятливого педагогічного середовища; реалізація різних напрямів соціально-виховної роботи з студентами; впровадження відповідних організаційно-педагогічних умов [10].

Розв'язання проблеми адаптації студентів до нових умов освітнього середовища закладів вищої освіти потребує й вивчення та врахування чинників, які вплинули на вибір професії. Серед таких яскраво виражені інтереси, схильності, прагнення бути корисним суспільству, обов'язок соціального служіння, соціальний престиж професії, авторитет навчального закладу, набуття знань для розв'язання особистих проблем, рекомендація інших людей тощо. Хибність мотивів вибору гальмує процес професійного зростання та адаптації студентів у середовищі закладу вищої освіти. Розмитість уявлення про перспективи життєвого шляху, несформованість цінності майбутньої професійної діяльності може бути причиною розгубленості, напруженості, емоційної нестабільності студентів, що потребує професійної саморегуляції [12, с. 85].

Лабораторією суспільного моделювання, при якій діє центр моніторингу якості освітньої діяльності соціально-гуманітарного факультету Західноукраїнського національного університету, було проведено вивчення думки студентів першого курсу денної форми навчання на факультеті (дата проведення 10.11.2022 р.). Першокурсників (загальна кількість 75 респондентів) запросили взяти участь в обговоренні важливих для факультету проблем.

Метою моніторингу стало визначення специфіки соціально-педагогічної адаптації студентів першого курсу СГФ ЗУНУ до умов освітнього середовища у ЗВО.

Об'єктом моніторингу є адаптація студентів до умов освітнього середовища у ЗВО.

Цільова аудиторія – студенти першого курсу СГФ ЗУНУ, що навчаються на першому курсі.

Статус моніторингу: первинний моніторинг, що проводився на внутрішньо-вузівському рівні.

Методи: для досягнення поставленої мети нами було використано метод опитування за допомогою інтерактивної online анкети.

Моніторинг проводився в кілька **етапів:**

1. Попередній, на якому відбувалась підготовка до моніторингу, визначалась мета та період проведення, виокремлювався досліджуваний об'єкт та цільова група, розроблялась online анкета.
2. Основний, на якому відбувався збір даних та обробка результатів.
3. Заключний, в ході якого систематизувались та аналізувались результати дослідження та робились висновки.

Розроблена нами анкета містила питання, які передбачали не лише самооцінні твердження студентів щодо стану їхньої адаптованості та чинників, що впливають на перебіг цього процесу, але й ставлення до організації навчального процесу, яке планувало успішне пристосування студентів до умов навчання. Питання анкети були сформульовані в простій та переважно відкритій формі, яка передбачала вільне висловлення студентів та надавала анкеті переваг нестандартизованого самозвіту. Анкета враховувала аналіз трьох складових, які стосувалися піднятої в дослідженні проблеми, зокрема:

- основні мотиви вибраної спеціальності;
- особливості адаптаційного періоду в ЗУНУ;
- визначення рівня якості навчального процесу.

Як було вже сказано, адаптація студентів до навчання у закладі вищої освіти є складним та багатогранним процесом, якому слід приділяти особливу увагу саме на першому курсі. З початком навчання у ЗВО першокурсники стикаються з новими умовами діяльності та соціального середовища, ефективність пристосування до яких значною мірою визначає успішність їх навчальної діяльності та подальший особистісний розвиток. Результат цілісної адаптації першокурсників до умов навчання у ЗВО багато в чому залежить від зовнішніх та внутрішніх факторів.

У нашому дослідженні нас найбільше цікавили саме **внутрішні фактори** адаптації студентів-першокурсників, оскільки вимоги навчального процесу, зміни у сфері спілкування, нові соціальні ролі вимагають вміння швидко орієнтуватись, засвоювати нові види діяльності, проявляти гнучкість у ставленні до інших цінностей, норм та правил поведінки. Відсутність або недостатній рівень сформованості таких якостей може негативно впливати як на навчальний процес, так і позначатись на особистісному розвитку студентів.

До **суб'єктивних факторів**, що можуть негативно вплинути на процес адаптації та є типовими причинами ускладнень у студентів перших курсів, відносять: недостатній рівень шкільної підготовки, несформованість навичок навчальної роботи; слабкість волевої регуляції, пасивну роль в оволодінні обраною спеціальністю, низький рівень культури, соціальну інфантильність, випадковість зробленого професійного та життєвого вибору, невпевненість у власних силах, сумніви у можливості успішного навчання у ЗВО тощо.

У процесі аналізу центром моніторингу якості освітньої діяльності було визначено як загальні тенденції окреслених аспектів дослідження на СГФ, так і найбільш характерні особливості умов навчання на факультеті.

Окремі результати дослідження виявилися наступними (**середній показник у %**). Респондентам пропонувалося відзначити не більше двох головних відповідей.

1. Чим Ви керуєтеся, здобуваючи вищу освіту?

- Прагненням стати високоосвіченим фахівцем, професіоналом в своїй справі – 81 %
- Бажанням стати культурною людиною, інтелігентом, наміром розвинути свої здібності – 44 %
- Бажанням пожити цікавим студентським життям – 41,3 %
- Усвідомленням того, що без диплома про вищу освіту важко чого-небудь досягти в житті – 10,7 %
- У зв'язку з кризовою ситуацією в країні – 2,7%
- Отримати базові знання за своєю спеціальністю – 1,3%

Позитивним фактом є те, що більшість студентів-першокурсників має намір здобути вищу освіту з метою стати високоосвіченим фахівцем, професіоналом у своїй справі.

2. Як би Ви оцінили «образ» ЗУНУ серед пересічного населення?

- Престижний заклад із солідною репутацією та високим рівнем викладання національного взірця – 53,9 %
- Один із найкращих закладів західноукраїнського регіону – 42,1 %
- Нічим не особливий заклад з усіма притаманними вищій школі рисами – 11,8 %
- «Фабрика дипломів» – 10,5 %

Відрадно, понад 90% респондентів оцінюють «образ» ЗУНУ як престижний заклад із солідною репутацією та одним із найкращих закладів західноукраїнського регіону.

3. Звідки Ви дізналися про Західноукраїнський національний університет?

- Друзі, знайомі, родина – 45,3 %
- Інтернет, преса, телебачення – 38,7 %
- Профорієнтаційні заходи ЗУНУ – 9,3 %

Слід звернути увагу, що профорієнтаційна робота ЗУНУ сприяла вступу до університету лише 9,3% опитаних студентів. Виходячи з цих показників, звичайно, потрібно посилити профорієнтаційну роботу з метою пошуку, відбору та залучення в університет обдарованої молоді, зокрема через:

- проведення зустрічі-консультацій з учнями та їх батьками щодо відкриття профільних класів, залучати до роботи в них висококваліфікованих викладачів університету;
- надавати методичну допомогу навчальному закладу у розробці навчальних планів і навчальних програм з загальноосвітніх та фахових дисциплін;
- допомагати вчителям у розробці методичного забезпечення з фахових та загальноосвітніх предметів;
- надавати можливість викладачам школи та учням профільних класів користуватись бібліотекою університету;
- брати участь у засіданні педрад, в обговоренні проблем навчально-виховного процесу та успішності учнів;
- згідно з планом роботи залучати учнів до участі у наукових конференціях за програмами професійної підготовки у профільних класах, брати участь у державній підсумковій атестації та відборі кращих випускників до вступу в університет;
- знайомити учнів та батьків з умовами навчання, кабінетами, лабораторіями університету; залучати їх до участі у Днях відкритих дверей, олімпіадах, конкурсах, спортивних змаганнях та художній самодіяльності студентів університету;
- сприяти навчанню у Центрі довузівської підготовки.

Заслужують на увагу відповіді першокурсників з приводу основних мотивів вибраної ними спеціальності.

4. Якби Вам довелося зараз знову вибирати, Ви стали б поступати в ЗУНУ, і чи за цією спеціальністю?

- Так, став би поступати в ЗУНУ на цю спеціальність – 78,7%
- Поступав би в університет, але на другу спеціальність – 9,3%

- Поступав би до іншого вузу – 2%

5. Які мотиви спонукали Вас до вибору цієї спеціальності?

- Відповідні мої здібності – 76%
- Просто вдалося вступити саме на цю спеціальність – 9,3%
- Наполягання батьків – 6%
- Порада друзів – 3%
- Втеча від мобілізації – 2%

Зазначене вказує, що в цілому студенти першого курсу розуміють актуальність отримання спеціальності у сучасних умовах та бажають активно соціалізуватись у суспільстві за допомогою вищої освіти. Навчальні мотиви також пов'язані з професійно значущими, оскільки позначають позитивне ставлення більшості студентів до навчання, та, відповідно, досягнення професійної самореалізації. В той же час, слід звернути увагу на респондентів, котрі вказують як мотив вибору вишу бажання бути учасником цікавого студентського життя, малий конкурс за напрямком підготовки, рішення батьків, відсутність вибору чи втеча від мобілізації. Для цієї групи опитаних професійні цінності не мають достатнього значення, вони, швидше за все, не мають чіткого уявлення про обрану професію. Зазначені результати можуть також свідчити про недостатню сформованість мотиваційної сфери зазначеної групи студентів, відсутність чіткого уявлення про результати навчання та можливі ускладнення у процесі навчання.

6. Чим Ви керуєтеся, відвідуючи аудиторні заняття (лекції, семінари і ін.)? (Можна відзначити декілька відповідей)

- Прагненням одержати добрі знання, дізнатися нове – 81,3%
- Це мій обов'язок як студента – 57,3%
- Бажанням зустрітися, поспілкуватися з друзями – 48%
- Висока якість занять, що проводяться – 24%
- Строгий контроль за відвідуванням – 14,7%

7. Для підготовки до семінарських і практичних занять Ви, як правило:

- Обмежується конспектом лекцій або підручником – 29,3%
- Читаєте обов'язкову і додаткову літературу, рекомендовану викладачем – 26,7%
- Користуєтеся матеріалами з інтернету – 20 %
- Читаєте тільки обов'язкову літературу – 17%
- Нічого не читаєте – 13,3%

8. Як Ви в цілому оцінюєте своє відношення до навчання?

- Вчуся, не байдуючи, але без особливої напруги сил – 53,3%
- Вважаю, що вчуся з повною віддачею сил і здібностей – 41,3%
- Признатися, не стараюся – 8%

9. Наскільки Ви обізнані з кредитно-модульною системою організації навчального процесу (КМСОНП), за якою Ви навчаєтеся?

- Посередньо – 44%
- Добре – 41,3%
- Слабо – 14,7 %

Новою і не зовсім звичною для студентів виявилася кредитно-модульна система організації навчального процесу, яка відрізняється від шкільного навчання й вимагає іншої системи опрацювання інформації, отримання балів, підготовки до занять, засобів оцінки й контролю. Відзначаємо, що 44% першокурсників потребують додаткових роз'яснень з приводу впровадження Болонської системи. Для інституційного забезпечення Болонських перетворень доцільно було б в ЗУНУ утворити болонські

офіси (групу експертів), визначити відповідальних осіб на факультеті, кафедрах, організувати системне навчання викладачів, студентів з цих питань.

10. Ваші перші враження від навчання (можливі кілька варіантів відповіді):

- Сприятлива навчальна атмосфера – 54,7%
- Все подобається, матеріал дається легко – 46,7%
- Важко перебудуватися після школи – 34,7%
- Суцільний жах, нічого не встигаю – 25,3%
- Найголовніша проблема – заробити бали – 24%
- Не задовольняє розклад занять – 9,3%

11. У Вас склалися гарні стосунки з членами академічної групи?

- Так – 84%
- Не з усіма – 14,7%
- Ні – 2%

Як було вже сказано, саме на першому курсі формуються ставлення студента ЗВО до навчання, до майбутньої професійної діяльності, продовжується активний пошук себе. Одним з найважливіших етапів адаптаційного періоду є знайомство та спілкування з новим колективом, де кожний є новою людиною для її члена. Процес адаптації залежить від багатьох чинників, зокрема обстановки в групі, психологічного клімату, ситуацій взаємодії з однокурсниками й педагогами, комфорту та безпеки під час занять тощо. Кожний член групи бере участь у встановленні правил і норм поведінки, у формуванні характеристики певної групи. У всіх членів нового студентського колективу є можливість проявити себе, завоювати авторитет й повагу одногрупників. Існує безліч різних критеріїв прояву особистості, зокрема поведінка, вчинки, стиль спілкування, творчі та професійні здібності. Відрадно, що студенти першого курсу в цілому позитивно оцінюють психологічний клімат у колективі.

12. Назвіть основні причини, які заважають адаптуватись до навчання:

- Власна неорганізованість та лінощі – 44%;
- Напруга та втома від занять – 34%;
- Недостатній інтерес до обраної спеціалізації – 12%;
- Невміння розподіляти час – 10%.

Труднощі, які виникають при опануванні навчального матеріалу, студенти пов'язують здебільшого із суб'єктивними факторами. В цілому, аналіз отриманих результатів свідчить, що загальним суб'єктивним ускладненням у навчальній діяльності студентів-першокурсників є недостатній рівень навичок правильно організовувати час та лінощі. ЗВО має докласти всіх зусиль для створення оптимальних умов для адаптації студентів на першому курсі, зокрема йдеться про кваліфіковану допомогу кураторів, працівників деканату в організації й плануванні самостійної навчальної роботи.

13. Яку додаткову іноземну мову Ви хотіли б вивчати?

- Польську – 26,7 %
- Французьку – 25,3%
- Італійську – 18,%
- Іспанську – 8%

14. Яке Ваше враження від викладацького складу ЗУНУ?

- Позитивне – 66,7%
- Нейтральне – 32%
- Негативне – 2%

Відзначаємо, що в кожного третього студента першого курсу склався так званий «примітивний» тип спілкування з викладачами, в якому домінує формалізм у стосунках, спостерігається слабка орієнтація

на особистість студентів.

15. Які традиції хотілося б започаткувати у нашому університеті?

- Проведення екскурсій – 35%
- Проведення розважальних заходів, творчі вечори – 22%
- Надання знижки в оплаті за гуртожиток успішним студентам – 8%
- Проведення благодійних заходів – 7%

На основі аналізу результатів моніторингового дослідження вважаємо, що наукова організація моніторингу якості освіти дає можливість приймати відповідні управлінські рішення та прогнозувати навчально-виховні ситуації на наступні навчальні роки; оперативно втручатися і вносити відповідні корективи до навчального процесу факультету; конкретно планувати роботу з відповідної проблеми з професорсько-викладацьким складом та студентами. Це особливе управління, спрямоване на досягнення не випадкових, а визначених, спрогнозованих результатів.

Висновки. Результати проведеного дослідження дають змогу зробити такі узагальнення:

- У фаховій літературі адаптація до нових умов освітнього середовища закладів вищої школи трактується як пристосування студента до вимог, змісту і характеру навчально-виховного процесу, спрямована на здобуття знань, умінь і навичок, формування системи норм, особистісних орієнтацій, вміння організувати своє життя для виконання поставленої мети, якостей, необхідних для певної трудової діяльності.
- Студенту-першокурснику доводиться пристосовуватися до нових вимог, які ставить перед ним вища школа і водночас до нових соціальних обставин спілкування з ровесниками та педагогами, форм і методів навчання (самостійної роботи, групових форм взаємодії та ін.) та побуту (відсутність звичного родинного кола, матеріальні труднощі, складність проживання в гуртожитку тощо). Для навчального процесу першокурсників характерні інтенсивне розумове навантаження, сприйняття великого інформаційного потоку, високе емоційне напруження, чітка регламентація праці і відпочинку. Ця особливість вимагає від першокурсників якісної перебудови системи звичок і психологічних вмінь, які складають основу культури навчальної праці.
- До адаптаційних проблем першокурсників належать: хибні, неадекватні очікування; невизначеність життєвих планів і цілей; невизначеність власної стратегії навчання; зовнішня мотивація навчання («для батьків», «щоб отримати диплом»); необізнаність із поведінковими нормами та стандартами студентського середовища.
- Основними соціально-педагогічними умовами оптимізації процесу адаптації вчорашніх школярів до студентського життя є: усвідомлення першокурсниками сутності проблем адаптаційного періоду, зміна характеру їх сприйняття; зміна умов навчання до збільшення питомої ваги практичних занять і самостійної роботи; консультативна допомога практичного психолога; опіка батьків, підтримка друзів; допомога кураторів в організації академічної групи в цілому; допомога викладачів, старшокурсників у плануванні навчальної, громадської і науково-дослідної роботи студентів 1-го курсу; пошук і вироблення індивідуальних стратегій оволодіння знаннями через організацію і реалізацію відповідних тренінгових занять, а також через використання активних методів навчання (ділові ігри, моделювання ситуацій майбутньої професії та ін.); активне залучення першокурсників до соціальної, культурної та наукової діяльності соціально-гуманітарного факультету.

Напрямок подальших досліджень ми вбачаємо в розробці та впровадженні на базі лабораторії суспільного моделювання соціально-гуманітарного факультету Західноукраїнського національного університету психо-корекційної програми, спрямованої на оптимізацію процесу адаптації першокурсників до нових умов освітнього середовища закладів вищої школи.

Література

1. Блажівська С.С. Волчелюк Ю.І. Особливості соціальної адаптації студентів-першокурсників до навчання у вищому навчальному закладі / С.С. Блажівська, Ю.І.Волчелюк / Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». – 2013. – №1. – С. 34-37.
2. Бойко І. І. Психологічна адаптація підлітка до нових умов навчання / І. І. Бойко // Психологія : Зб. наук. праць. – К. : НПУ. – 1999. – Вип. 2. – 230 с.
3. Бохонкова Юлія Олександрівна. Особистісні чинники соціально-психологічної адаптації першокурсників до умов вищих навчальних закладів: дис. канд. психол. наук: 19.00.05 / Інститут психології ім. Г.С.Костюка АПН України. - К., 2005. – 207 с.
4. Буяльська, Т.В., & Прищак, М.Д. (2008). Теоретичні та практичні аспекти роботи кураторів з адаптації студентів першого курсу в умовах вищого навчального закладу. Вісник Вінницького політехнічного інституту, 5. – С. 105-112.
5. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи: підручник / С.С.Вітвицька. – [3-тє вид., випр. й доповн.]. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – С. 121.
6. Гладиш М. О. Наукові підходи до проблеми адаптації студентів з особливими освітніми потребами в умовах закладу вищої освіти. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2019. № 63. Т. 2. С. 55–58. <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2019.63-2.11>.
7. Казміренко В. П. Програма дослідження психосоціальних чинників адаптації молодшої людини до навчання у ВНЗ та майбутньої професії. Практична психологія та соціальна робота. 2004. № 6. – С. 76–78.
8. Кокур О. М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності : монографія. Київ : Міленіум, 2004. – 265 с.
9. Кривонос О. Б. Організація соціально-педагогічної адаптації студентів. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2017. № 7 (71). С. 69–799. <https://doi.org/10.24139/2312-5993/2017.07/069-079>.
10. Левківська Г.П. Адаптація першокурсників в умовах вищого закладу освіти: Навч. посібник / Левківська Г.П., Сорочинська В.Є., Штифурак В.С. – К.: Либідь, 2001. – 128 с.
11. Ляхова І., Учитель О. Використання системного аналізу процесу адаптації студентів-першокурсників // Рідна школа. – 2001. – №1. – С. 61-63.
12. Мирончук Н.М. Особливості адаптації студентів вищих навчальних закладів до змінених умов життєдіяльності // Нові технології навчання: наук.-метод. зб. / Ін-т інновац. технол. і змісту освіти МОН України. – К., 2013. – Вип. 79. – С. 82-85.
13. Плотникова О. Важливість вивчення індивідуальних особливостей першокурсників у період дидактичної адаптації // Рідна школа. – 2001. – №10. – С. 62-64.
14. Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи. – К., 2008. – 352 с.
15. Соціальна педагогіка. Навчальний посібник / За ред. А.Й. Капської. – К., 2000. – 264 с.
16. Стрельцова В.Ю. Соціальна адаптація студентів інституту культури і мистецтв до умов відкритого культурно-освітнього середовища: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. пед.наук: спец. 13.00.05 “Соціальна педагогіка” / В.Я.Стрельцова. - Луганськ, 2009. – 22 с.
17. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. / М. М. Фіцула. – [2-ге вид., доповн.]. – К.: «Академвидав», 2010. – 352 с.
18. Харченко С.В. Феномен адаптаційного стресу та проблеми забезпечення психічного здоров'я першокурсників під час навчальної діяльності у вищій школі / Науковий часопис НПУ імені М.П.

Драгоманова; серія №12. Психологічні науки: зб. наук. пр. НПУ ім. М. Драгоманова. – К., 2009. –№ 26 (50). – Ч. I. – С. 387 - 392.

Contact:

Юрій Щербяк

доктор педагогічних наук,
професор кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності,
заступник декана соціально-гуманітарного факультету
Західноукраїнського національного університету (Україна)

Олександра Патряк

кандидат економічних наук,
доцент кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності,
соціально-гуманітарного факультету
Західноукраїнського національного університету (Україна)